

भक्तपुर राजदरवार र मूलचोकको ऐतिहासिकता

—लीलाभक्त मुनंकासी

गोपाल वंशावलीमा भक्तपुरमा त्रिपुर क्वाठ भन्ने 'राजवाश' किल्ला ने. सं. ४३६ आश्विन कृष्ण सप्तमीका दिनमा रुद्र मल्लले बनाएको उल्लेख छ। उक्त किल्ला ने. सं. ४४१ चैत्र शुक्ल द्वितीयाको दिनमा आदित्य मल्लले हमला गरी भत्काई दिएका थिए। आदित्य मल्ल खस राजा जितारी मल्लका छोरा थिए। तर त्रिपुर क्वाठ भन्ने राजवाश किल्ला कुन ठाउँमा कहाँनेर थियो, यो किल्लाको भवन कति तल्ला र यसको चारकिल्ला कहाँसम्म फैलिएर कतौ थियो? आदि निश्चित रूपले यहाँनेर थियो भन्ने उल्लेख भएको छैन। वंशावली तथा प्रकाशित इतिहासमा लिच्छविहरू पतन भएपछि अरि मल्ल, अभय मल्ल वा आनन्द मल्लले भक्तपुरका क्वाठ भन्ने राजदरवार निर्माण गरेको उल्लेख छ। गोपाल वंशावलीमा खसहरूले राजवाश भवनको किल्ला पारेको र अर्को पटक ने. सं. ४४६ (वि. सं. १३८३) आषाढ पूर्णिमाको दिनमा रातको समयमा ३० वर्ष ८ महीनाका रुद्र मल्ल यो लडाइँमा वीरगति प्राप्त भयो भन्ने पनि उल्लेख छ। राजवाश किल्ला वा त्रिपुर क्वाठ भन्ने विषयमा राजदरवार यहाँनेर अवस्थित थियो भन्ने आजसम्म प्रकाशमा आएको देखिएको छैन। कसै कसैको भनाइमा राजवाश किल्ला ३ वटा शहरको बीच अथवा त्रिपुर भन्ने स्थानमा स्थापना भएको थियो भन्दछन्, तर यसको खोजी गर्दा ३ वटा

शहर भएको स्थान नै हालका त्रिपुर शहरबाट टिबुकछे नाम हुनगएको सुन्दा त्यस स्थानको अध्ययन गर्दा स्थानीय बूढापाकाहरूको भनाइबाट त्यस स्थाननेर 'तहागंसल' भन्ने घर भएको स्थानमा राजदरवार हुनुपर्ने गुणहरू तथा अगम घर भएका हुन् भन्ने बताएका छन्। त्यहाँ राजदरवारमा हुनुपर्ने गुण र जगको बनाउनु आदिका लक्षणहरूको संकेत नपाइने होइन तर यसबारे कसैले खोजी गरेको जस्तो लाग्दैन। ने. सं. ४४४ तिर बंगालमा गयासुदीन तुगलकले हमला गरी अठ्ठ तिस्सूतसम्म राज्य बढाइरहेको बेलामा सिमरोनगढमा पनि हमला गर्ने भयो भनी हरिसिंह देवले गयासुदीन तुगलकका फौजमाथि हमला गर्दा हरिसिंह देव पराजित भए। सिमरोनगढ ध्वस्त पारियो। तब हरिसिंह देवले आफूले इष्ट देवता गरी दिनदिनै भोग बलि चढाई पूजा गराई बसेका तलेजु भवानीलाई लिएर आफ्ना श्रीमती तथा जहान परिवार सहित आफ्ना सहयोगीहरू समेत त्यहाँबाट भागेर जंगल जंगलको बाटो भएर नेपाल प्रवेश गरेर भक्तपुरका शासक रुद्रदेव मल्लसंग सम्झौता गरेर बसे। पछि निजका रानी देवलदेवीसंग रुद्र मल्लको आशक्तले निजहरूलाई त्यहाँ नै स्थान दिइराखेको ठाउँमा तुलजा भवानीको यन्त्रलाई स्थापना गराए जुन स्थानमा स्थापना गरिएका ठाउँलाई मूलचोक नामले आजसम्म प्रख्यात भएको छ तर मूलचोकमा भने उनैले स्थापना गरिएका

अभिलेख भने आजसम्म प्राप्त भएको छैन । अभिलेख-हरूको खोजमा धेरै वर्षपछि भक्तपुरका जीत मल्ल र प्राण मल्लको संयुक्त शासनकालमा र प्राण मल्लले पटक पटक गरी ११ वटा गजूर भएको तलेजु भवानी मन्दिर निर्माण गरेको कुरा मन्दिरमा भएको अभिलेखमा उल्लेख छ । भाषा वंशावलीमा तलेजु भवानी सहित देवल-देवी र हरिसिंह देव ने. सं. ४४४ को माघ शुदि नवमीको दिनमा नेपाल प्रवेश भएको उल्लेख छ र त्यसको दुई वर्षपछि ने. सं. ४४६ माघ महीनाको शुक्ल पक्षको दिनमा दोलखानेर तीनपाटन भन्ने स्थानमा हरिसिंह देवको मृत्यु भएको उल्लेख छ । पछि उनका मन्त्री चन्द्रेश्वरले बनेपा, दोलखा आदि आफ्नो अधीनमा राखेका इतिहासमा उल्लेख छ । भक्तपुरमा तलेजु भवानी स्थापना भएकोले त्यसपछि मूलचोकको नामले राजाहरू त्यहाँ नै बसोबास गरेर जनतालाई चाडपर्व, जात्रा र सरकारी आदेशको जाहेर गर्ने गर्दथ्यो । जयस्थिति मल्लले मैथिली कर्नाटकी आदि विद्वान्हरूको रायले जातिमाला भवानीलाई साक्षी राखेर जाति अनुसार पेशा, जाति अनुसार कर्म, जाति अनुसार रहन सहन आदि नियम निष्ठा जाहेर गरे । वर्तमान समयमा धार्मिक जागरण भएका राजा, रानी तथा भक्तहरूले गरेका कार्यको सोना पत्र, तामापत्र र अभिलेखहरू मूलचोकमा प्रशस्त छन् । अथवा आजभोलि मध्यकालीन वा मल्लकालीन अवस्थाको इतिहासको स्रोत अध्ययन गर्नेहरूको लागि भक्तपुर मूलचोकमा भएका धार्मिक जागरणका कीर्तिहरूमा त्यहाँ भएका सुन मोलम्बा तोरणहरू र राजारानीका शालिक-हरू र चित्रहरूमा कोरिएका कलाहरूले ठूलो सघाउ पुऱ्याएका छन् । मूलचोकमा सिंहमाथि राखेका किल्लामा झण्ड्याउने थान्काहरू पनि अध्ययन गर्नेलाई ठूलो आकर्षणका केन्द्र बन्न गएका हुन्छन् । ती थान्काहरूका चित्रहरू कुनै सुनबाट, कुनै चाँदीबाट, कुनै रगतबाट चित्रण गरिएका छन् तर हिजो आज पर्वपर्वमा झण्ड्याउने थान्काहरूको प्रदर्शन बन्द गरिएको छ ।

मूलचोक

मूलचोक प्रवेश गर्न भक्तपुर दरबार स्ववायरको राजा भूपतीन्द्र मल्लको शालिक अगाडि दक्षिणाभिमुख सुनका ढोकाबाट प्रवेशमा जमद्वार चोक, पछि अर्की वेकुचोक, दुइवटा चोक प्रवेश भएपछि मूलचोक प्रवेश गर्न पूर्वाभिमुख तोरण सहितका ढोका आउँछ । त्यस ढोकाबाट प्रवेश भएपछि मूलचोकको चारैतर्फ दुइतल्ले मन्दिर र दरबार अवस्थित छन् । उत्तराभिमुख भवानी विराजमान भएका ११ वटा गजूरमा बेटाल सिंह भएका सुनका मोलम्बा छाना भएका मन्दिर अवस्थित छन् । पूर्व पश्चिम लंगको उक्त मन्दिरमा चारवटा प्रवेशद्वार ढोकाहरू छन् । पहिलो ढोकाको कोठाबाट गणेशचोक प्रवेश गरिन्छ । दोस्रो ढोकाको पहिलो तल्लाको दायाँ बायाँ सुनको मोलम्बा मानिस जति अग्लो सरस्वती र लक्ष्मीका मूर्ति प्रतिस्थापित सुनको ढोका छन् । ती लक्ष्मी र सरस्वतीका मूर्ति राजा नरेश मल्लले भवानीको मन्दिर जीर्णोद्धार गरेका बेलामा प्रतिस्थापित गरेका मूर्तिमा कोरिएका अभिलेखबाट अगवत हुन्छ । अभिलेख यस प्रकारको छ—

पृथ्वीषट स्वर संख्या परिमिते नेपाल सम्वतसरे,
मसि आश्विन के सिते भृगुदिने तो यडष्ट संख्या
तिथौ । देवी मन्दिर मित मण्डलकरी लक्ष्मी
श्रिया संयुक्त वशु मङ्गलं, सुरचितां यत्नै
श्रिचरं काञ्चनैः । श्री मन्मल्ल नरेश
भूपति परो देव्यै ददो भक्तिमान, संयुक्तः पर
देवता पद युग ध्याने सदा बुद्धिमान । यदवां
छात्र परत्र लोक विषये देवी गतिः सर्वदा साकुवा
पिन विस्म रत्व नु पलं मां चामुणा ॥ संवत्
७६१ आश्विन शुदि ८ ॥

साथै त्यही मूल मन्दिरको सुवर्ण द्वारको दायाँ बायाँ दुवैतिर सानो सानो अखिझ्यालहरू छन् । ती झ्यालमा पनि यो झ्याल राजाले मन्दिरको शोभा निमित्त

१. तलेजु मन्दिरमा भएका दोस्रो तल्लाको अप्रकाशित अभिलेख र चुन्दा ब्रज्याचार्यको 'मध्यकालया छु घटनावली छगु अध्ययन' पृष्ठ १२ ।

प्रतिस्थापित गरेका हुन् भनी राजा नरेश मल्लको अभिलेख छ । सुवर्ण द्वारको दुवैतिर सानो अखिइयाल मुनि ठूलो सुनको मोलम्बा अक्षरहरूले यो मन्दिरको दायाँ बायाँ बेटाल र सिंह सहित एघाह्रवटा सुनका गजूर प्रतिस्थापित गरिएका सोनालेखहरूमा राजा भूपतीन्द्र मल्लको बयान गरिएको छ । सुवर्ण द्वारको तोरणमा ४ वटा टाउको र २० वटा हातमा शस्त्रअस्त्र सुशोभित सिंहमाथि विराजमान भएर दैत्यलाई वध गराई तोरणभित्र नै धेरै देवदेवताका मूर्तिहरू प्रतिस्थापित छन् । तोरणमा नन्दी विन्दी सहित नृत्यनाथ नाचिरहेका मूर्ति पनि प्रतिस्थापित छन् । तोरणमा सुवर्णद्वार र ढोकामा सुन मोलम्बा प्रतिस्थापित गरेको ने. सं. ८०५ माघ शुद्ध ५ का मिति अंकित श्री श्री जय जितामित्र मल्लले गरेका अभिलेख छन् । त्यही सुवर्ण द्वारको तालाको अभिलेखमा पनि यो ताला श्री श्री सुमति जय जितामित्र मल्लले श्री श्री तलेजु भवानीलाई चढाएको हो भन्ने उल्लेख छ । सुवर्ण द्वारको लक्ष्मीका मूर्ति पछि बायाँतर्फको तेस्रो ढोकाबाट तलेजु भवानी माथि जाने भन्ध्याङ्ग र जहँचोकमा प्रवेश गर्ने ढोका छन् । हुन त ढोकामा पनि राजा भूपतीन्द्र मल्लले प्रतिस्थापित गरेको हो भन्ने अभिलेख छ । भन्ध्याङ्ग चढेर भवानीको मन्त्र र अधिकार प्राप्त नभएका व्यक्तिहरू देवताको दर्शन गर्न नजानु अथवा जबर्जस्ती भन्ध्याङ्ग चढेर देवता विराजमान भएका स्थानमा विना मन्त्र र अधिकार प्राप्त नभएकाले प्रवेश गरियो भने युगौ युग नरकमा बस्नु पर्ने छ भन्ने तामापत्रको अभिलेख थियो तर उक्त तामापत्र आजभोलि निकालिराखेको छ । त्यसपछि आखिरी चौथो कोठामा प्रवेश गर्ने द्वार अवस्थित छ जहाँबाट महादेव चोक प्रवेश गर्ने र मन्दिरको पछाडिको कोठामा प्रवेश गर्ने भन्ध्याङ्ग अवस्थित छ ।

त्यो ११ गजूरको दायाँ बायाँ बेटाल र सिंहका सुन मोलम्बा मन्दिरका दोस्रो तल्लामा ५ वटा ससाना सुन मोलम्बा तोरण सहितका कलापूर्ण इयालहरू प्रतिस्थापित छन् जुन इयालहरू राजा सुमति जितामित्र मल्लले स्थापना गरेका तोरणले छेकिराखेकोले ती इयालहरूमा अभिलेखहरू हेर्न र पढ्न पाएको छैन । इयालहरूको दायाँ बायाँ ससाना तोरण सहितका

इयालहरू अवस्थित छन् । ती इयालहरूको तोरणको गुमीजमा यो इयाल जीत मल्ल र प्राण मल्ल नाम उल्लेख गरेका अप्रकाशित अभिलेखहरू छन् । यी अभिलेख संयुक्त शासनमा प्रतिस्थापित गरिएको देखिन्छ । तलेजु भवानी विराजमान हुने दोस्रो तल्लामा नै सुन मोलम्बाका देवदेवीहरूका मूर्ति मुनि राजा जगज्योति मल्लको प्रतिमाका मूर्ति भएका अभिलेख सहितका ६ वटा विलम्पुहरू प्रतिस्थापित छन् । तर हिजोआज त्यो मन्दिरका सुनका पाताहरू र ससाना सुनका मूर्तिहरू चोरी भइसकेको छ ।

मूलचोकको पूर्वाभिमुख दक्षिण उत्तरको दुइतल्ले मन्दिरमाथि ११ गजूर भएको मन्दिर छ । दक्षिण उत्तर लंगको दुइतल्ले मन्दिरमा चारवटा प्रवेशद्वार छन् । पहिलो द्वारमा भवानीका गहनाहरू र भाडावर्तनहरू राख्ने भण्डार कोठा छ जहाँ तीन साँचो भएका सिलमोहर ताला लगाइराखेको हुन्छ । त्यसपछि दायाँ बायाँ महादेव र पार्वतीका काठमा कोरिएका तोरण सहित कलापूर्ण मूर्तिहरू प्रतिस्थापित छन् । बीचमा कुमारी चोक प्रदेश द्वार अवस्थित छ जुन कोठामा प्रत्येक वर्ष बडा दशैंको समयमा तलेजु भवानी विराजमान भएर एकान्त कुमारीलाई पूजा र आराधना गर्ने गर्दछन् । त्यो मन्दिरको दोस्रो तल्लामा कलाकृत देवदेवीका विलम्पुहरू र ससाना अखिइयालहरू छन् । त्यो मन्दिरको तेस्रो कोठाको द्वार (ढोका) छ । चौथो कोठाको द्वार भएको कोठाबाट दुइमाजु विराजमान भएको चोकमा प्रवेश गर्ने बाटो छ ।

मन्दिरभित्रको कुमारी चोकमा एकान्त कुमारी विराजमान गर्ने चोकलाई राजा जगज्योति मल्लले निर्माण गरेका हुन् भन्ने त्यहाँ भएका अभिलेखबाट देखिन्छ । कुमारी चोक पछि जीर्ण हुँदा राजा सुमति जय जितामित्र मल्ल पाटनका राजा सिद्धिनरसिंह मल्लसंग कोटखा ढुङ्गा मगाएर त्याई ठूलो कण्टले १५ वर्ष लगाएर चोकमा पश्चिम लंगमा जलद्रोणी स्थापना गराई उत्तराभिमुख भित्तामा यो ढोका कसले कहिले नखोल्नु भनी अभिलेख राखी ख्याकले घेरा दिइराखेका नागले सुरक्षित गरिएको कलशको चित्र अंकित छन् ।

चोकको दक्षिणाभिमुख दलानमा अष्टमातृकाका गण ५; पाँच मुख भएका देवदेवीहरूका मूर्तिहरू प्रतिस्थापित गरिई देवदेवीको मूर्तिमा नै ध्यानका अभिलेखहरू छन् । त्यसैको माथि तल्लामा राजारानी बस्ने कोठाहरू सहित कलाकृति आकर्षणको केन्द्र बनाएर निर्माण गर्न लगाई त्यही चोकमा स्थापना गर्न लगाएका थिए । अभिलेखमा यो चोक ने. सं. ७९७ देखि शुरू गराएर ठूलो कष्टले ने. सं. ८१२ मा १५ वर्ष लगाएर जीर्णोद्धार र निर्माण गरेकोले यो चोकमा ढुङ्गामा हतियारहरू घोट्न नहुने र अछूत कुजातका व्यक्तिहरू प्रवेश गराउन निषेध गरिएको र चोक भएको कोठामा हमेशा ताला लगाई राख्न पर्ने अभिलेख कोर्न लगाई यसै चोकमा प्रतिस्थापित गर्न लगाएका थिए । त्यसै चोकमा ढुङ्गाका सुन मोलम्बा तामा छानामाथि गजूर चढाएका ने. सं. खाटका ८१६ मिति अंकित अभिलेख खाटको छानाको मुठलमा अद्यावधि अवस्थित छ । त्यो चोकका भित्तामा भएका चित्रहरूले पनि चोकलाई अत्यन्त आकर्षणको केन्द्र बन्न पुगेको छ ।

त्यस्तै मूल चोकको पश्चिम-पूर्व लंगमा दक्षिणाभिमुख दुईतल्ले दरबारमा पहिलो तल्लाको दलानको दुवै तिर पाचला (वेडी) अवस्थित छन् जहाँ नित्य भजन र पाचलामा पुराणहरू प्रवचन गर्ने गर्दछन् । त्यसको दायाँ बायाँ कोठाको भित्तामा हात्तीका ढुङ्गाको मूर्ति र कलश बोकेका घोडाका चित्र अंकित छन् । आजभोलि पश्चिम उत्तर कुनाको कोठामा दुइमाजु नकीको कोठा भण्डार गरिएको छ । त्यस्तै पूर्व उत्तरको कुनाको ढोका द्वारमा माथि दरबार जाने भन्दा अत्यन्त छ जहाँ आजभोलि भन्दा संगैको कोठामा मूलचोक माई बस्ने फौजीहरूको घर बनाइराखेको छ । भन्दा चढेर माथि दरबारको बैठक र रानीहरू बस्ने कोठा अवस्थित छ । ती बैठक र कोठाबाट मूलचोक हेर्न सामुन्ने भवानीको मन्दिर थियो । ती दक्षिणाभिमुख दरबारको किसिम किसिमका काठबाट जस्तो श्रीखण्ड, सतिसाल, खैर चाप र पँलास आदि विभिन्न प्रकारका काठहरूबाट राजा भूपतीन्द्र मल्लले तयार पार्न लगाइएको साल मितिको अभिलेखहरू प्रत्येक झ्यालको किनारमा छ ।

उक्त दुइतल्ले दरबारको बैठक कोठामा संस्कृत भाषाका भित्ति चित्रहरूमा राजाहरूका वंशावली छन् । ती बैठकका झ्यालहरू सबै नेपाली कालीगढका शीप प्रदर्शित छन् । उक्त दरबारको दक्षिणाभिमुख पहिलो तल्लाको निदालका १२ वटा सोनापत्र, तामापत्रहरू छन् जुन तामापत्रहरू धार्मिक पर्व पूजाहरूको कीर्तिहरू बाहेक पाटन, काठमाडौँका राजाहरूका सन्धिपत्र समेत उल्लेख थियो । आजभोलि त्यहाँको पाचला (वेडी) मा फौजीका हातहतियार राख्ने र दलानमा नित्यभजन गर्ने गर्दछन् । उक्त दलानको बैठकको भित्तामा महाभारत जस्ता कथाहरूका चित्रहरूका भित्ति चित्रहरूबाट आकर्षणको केन्द्र बिन्दु बनेको छ ।

उत्तर दक्षिण लंगको मूलचोकका दुइतल्ले दरबार मूलचोकको प्रवेश द्वार यसै लंगमा अवस्थित छ । उक्त पश्चिमाभिमुखी दरबारको उत्तरतर्फ पाचला (वेडी) संगै दुइवटा कोठामा भजनका बाजाहरू तथा सर-सामानहरू राख्ने गर्दछन् । बडा दशैं पर्वको समय चोखो पानी राख्ने र दशैंका पर्वका पूजा पर्वका गुह्य पूजा गर्ने गर्दछन् । संगैको प्रवेश द्वारको पाचला (वेडी) संगैको कोठामा तलेजु भवानीका घोडालाई बडादशैंको समयमा भेडा बलि चढाईमा पूजा गर्ने गर्दछन् । मूलचोकको प्रवेश द्वारको दक्षिणतर्फको लंगमा दुइवटा प्रवेश द्वार भएको कोठाहरू छन् । एउटा कोठामा भण्डार कोठा बनाई राखेको छ । साथै अर्को कोठाको प्रवेश द्वारमा भैरव चोक (सदाशिव चोक) प्रवेश गर्ने कोठा छ । त्यहाँमाथि दुइतल्लाको कोठा प्रवेश गर्न भन्दा छ । उत्तर दक्षिण लंगको उक्त दुइतल्ले दरबारमाथि वाकुछे देवता (लक्ष्मी) विराजमान छन् जहाँ वाकु देवता (वाकुली देवता) को कोठा अगाडि प्रत्येक वर्ष भाद्र महीनाको अष्टमीको दिनमा महालक्ष्मी व्रतको पूजा गर्ने र बडा दशैंको नवमीका दिनमा १२ जना गण कुमारीलाई जात्रा गरेर ल्याई गुह्य तरिकाले पूजा गर्ने गर्दछन् । त्यसै दरबारको दुइतल्ले मन्दिरमा कलाकृत देवदेवीहरूका टुँडालहरू र भित्तामा भित्ति चित्रहरूको चित्रणले मूलचोकको आकर्षण बढाएको छ ।

मूलचोकमा ने. सं. ७४६ मा राजा जगज्योति

मल्लले तुलादान गरेका ढुङ्गा ढुइवटा खम्बा अद्यावधि छन् जुन खम्बामा अभिलेख कोरिराखेका छन् । यो खम्बाको उत्तरतर्फ राजा भूपतीन्द्र मल्लले प्रत्येक दिन नित्य पूजाको समयमा बजाउनु पर्ने गरी स्थापना गरेका थिए । यो घण्टा ने. सं. ८२५ जेष्ठ शुक्ल द्वितीयाको दिनमा ठूलो ठूलो ढुङ्गाका खामा ठड्याई ठूलो घण्टा चढाई प्रत्येक वर्ष थापूजा गर्ने पर्ने व्यवस्था गरेका थिए । उक्त थापूजा अद्यावधि प्रचलित छ । उक्त अभिलेख अद्यावधि खम्बामा र घण्टामा छन् जुन अभिलेखका अनुवाद यस प्रकार छः-

कल्याण होस् ने. सं. ८२५ जेष्ठ शुक्ल द्वितीया आदित्यवार मृगराशी नक्षत्र धृति योग पर्नु पर्ने कारण मूर्हत परेका बेलामा श्री श्री जय भूपतीन्द्र मल्ल देव महाराजाधिराज प्रभु ठाकुरले निकै मेहनत गरेर यो घण्टा समेतको खामा (खम्बा) बनाउन लगाउनु भएर यस दिनमा प्रतिवर्ष थापूजा गर्नु पर्ने नियम समेत बाँधेर श्री श्री श्री आफ्ना इष्ट देवता प्रीति गरी चढाउनु भयो ।^२

तलेजु भवानी राज भएको मन्दिरको चोक भएकोले अद्यावधि यो चोक मूलचोक नामले प्रख्यात छ । यो चोकको नैऋत्य कोणमा अथवा दक्षिण पश्चिम कोणमा ढुङ्गाले छापेका भव्य रूपमा "स्नेहमण्डप" नामले चारकुने वेदी (दबु) राजा जगत प्रकाश मल्लले निर्माण गरिएका ढुइवटा अभिलेख छन् जुन अभिलेख पुरातत्त्व विभागको स्मारक कार्यालय मुनिको हरिशंकरको मन्दिरको प्रवेश द्वारको भित्तामा र अर्को अभिलेख थंथु दरवार हाल नगर पालिका कार्यालय भैरवको मन्दिर अगाडिको सिद्धि लक्ष्मी देवीको रातो एकतल्ले मन्दिरको पछाडिको भित्तामा उत्तराभिमुख अवस्थामा छ । त्यस शिलापत्रको ने. सं. ७८२ (वि. सं. १७१६) वैशाख संक्रान्तिको दिनमा धासापा भन्ने जोगी चक्रदिने वा जोगीहरूको भोज

वितरण गर्ने गर्दथ्यो । अर्को सोनापत्र एउटा तलेजु मन्दिरको राजा भूपतीन्द्र मल्लले निर्माण गरेका मन्दिरका प्रवेश द्वारको बाँया कोणमा छ जसमा बडादशैको कोलु क्यात जात्राको समयमा, घोडे जात्राको समयमा र बिस्केट जात्राको समयमा तीन पटक वक्ती बालनका निमित्त २४ रोपनी जग्गाको कीर्ति राजा जगतप्रकाश मल्लले राखेका थिए । उपर्युक्त ढुइवटा अभिलेखमा यो स्नेह मण्डप निर्माण गराई ने. सं. ७८१ (वि. सं. १७१८) मार्ग १८ गते नै अर्पण गरी तलेजु भवानीलाई चढाएको उल्लेख थियो ।

उपसंहार

भक्तपुरको इतिहास अध्ययन गर्नेहरूले भक्तपुरको मूलचोक प्रवेश भएपछि त्यहाँ भएका अभिलेखहरूबाट अवगत गर्न र शिक्षा हासिल गर्न पाउने छन् । यस अध्ययनले मल्लकालीन अवस्थाको कला, धर्म र संस्कृति-हरू यति फष्टाएका छन् भन्ने ज्ञान प्राप्त गर्न पाउने छ । त्यहाँ अद्यावधिक अप्रकाशित अभिलेखहरू पनि थुप्रै छन् । मूलचोकको तलेजु भवानी विराजमान हुने पूर्व पश्चिम मन्दिरको दोस्रो तल्लामा भएका ५ वटा ससाना झ्याल-हरूका तोरणको गुमोजमा भएका पढ्न अलि मुश्किल छ जुन राजा जितामित्र मल्लले स्थापना गरेका तोरणले छोपी राखेको थियो । त्यसै ५ वटा तोरण सहितका ससाना झ्यालहरू छन् । ती झ्यालहरूको तोरणको गुमोजमा राजा जीत मल्ल र प्राण मल्लका अभिलेखहरूमा यो झ्याल र तोरण चढायौं (ढुंता) भनेर उल्लेख गरेका छन् । तलेजु भवानीको मूलचोकमा भएका अभिलेखहरूमा आजसम्म प्राप्त हुने अभिलेखमा पहिलो मानेका छन् । यो अभिलेख संयुक्त शासन भएको बेलामा भवानीको जीर्णोद्धार गरी यी झ्यालहरू प्रतिस्थापित गरेका हुन् भन्ने देखिन्छ । इतिहासमा यो अभिलेखको प्रतिलिपि प्रकाशित भएको छैन । यसको केही विवरण धल पौमा मात्र उल्लेख थियो ।